

METODOLOGIA CERCETĂRII ISTORICE ȘI METODICE

CRITERIILE DE ALEGERE A UNUI SUBIECT DE LUCRARE ISTORICĂ SAU METODICĂ ȘI CONDIȚIILE DESFĂȘURĂRII CERCETĂRII

AUREL IORDĂNESCU

Marea dezvoltare pe care au luat-o azi în țara noastră cercetările în domeniul istoriei și al metodicii învățămîntului istoric, cercetări pe care Societatea de științe istorice le-a stimulat încă de la întemeierea ei, ridică în chip firesc problema sectoarelor spre care această activitate de cercetare se îndreaptă, ca și pe aceea a valorii rezultatelor obținute, valoare care depinde atât de însemnătatea subiectului ales pentru tratare, de noutatea datelor aduse sau a interpretărilor propuse, cât și de cunoașterea cât mai exhaustivă a bibliografiei problemei și de justa folosire a principiilor metodologice ale cercetării.

De aceea, pornind de la constatarea că unele dintre lucrările trimise Societății spre publicare vădeau anumite lipsuri de ordin metodologic, Consiliului de conducere a hotărît organizarea unei sesiuni metodico-științifice, în care să fie analizate modalitățile de elaborare a lucrărilor științifice și metodice de istorie¹.

În adevăr, între deficiențele constatate la unele din lucrările primite, cele mai frecvente erau:

a) *supraevaluarea subiectului*, evidențiată în eforturile autorului de a găsi o însemnătate pe care conținutul nu o justifica, așa încît ea nu rezulta decît din afirmațiile stăruitor repetate, dar neîntemeiate nici pe izvoare noi, nici pe interpretări deschizătoare de perspective nebănuite pînă atunci;

b) *confuzii* privind economia unui studiu de istorie sau de metodică a istoriei, derivate dintr-o insuficientă cunoaștere a specificului fiecărei specii de lucrări;

c) insuficienta cunoaștere a *bibliografiei anterioare*, fapt ce ducea la abordarea unor probleme care, între timp, își găsiseră fie o soluție definitivă,

---

¹ Sesiunea a avut loc la București, în zilele de 28—29 decembrie 1970.

fie un nou mod de considerare, superior celui lucrării ulterioare. Această deficiență s-a constatat mai cu deosebire la lucrările de metodică;

d) *redusa pricepere de abordare metodică a subiectului*, conjugată cu insuficiența cunoaștere a principiilor criticii istorice și a modalităților lor de utilizare. De multe ori, lucrarea consta în simpla parafrază în text a izvo- rului, fără nici o preocupare pentru supunerea lui *verificării critice*, spre a i se stabili valoarea doveditoare și limitele între care poate fi folosit;

e) *lipsa de încadrare* a subiectului tratat *în problematica generală*, pentru a putea degaja aspectul de noutate intergitoare pe care îl reprezintă sau de deschizător de perspectivă nouă;

f) *greutatea de a pune în valoare noutatea* pe care lucrarea o cuprinde în sine;

g) *insuficiența cunoaștere a tehnicii de elaborare* și de prezentare a date- lor și concluziilor.

Aceleași lipsuri, adesea mai accentuate, se întilnesc și la lucrările de metodică, unde teme devenite banale, ca rezultat al atacării lor la nesfârșit, își găsesc noi cercetători (aceasta și din pricina necunoașterii literaturii proble- mei), care, însă, repetă, fără folos, cele de mult spuse. Semnificativ este faptul că nici una din lucrările trimise spre publicare nu a atacat *problemele de bază* ale didacticii istoriei, deși este evident că o adevărată metodică științi- fică a istoriei nu va putea fi alcătuită decât numai atunci când aceste probleme vor fi fost cercetate monografic și cu folosirea celei mai stricte metode știin- țifice.

S-ar putea pune întrebarea: oare alcătuirii acestor lucrări nu au făcut studii universitare, în decursul cărora să-și fi însușit metoda cercetării știin- țifice? Să nu fim rău înțeleși: nu este vorba de a aduce o învinuire cuiva și mai puțin decât oricui Universității. Pentru că dacă studentul dobândește în Universitate deprinderea lucrului științific, lipsa de continuitate în activi- tatea de cercetare după absolvirea studiilor universitare și, mai ales, procesul de *revizuire a metodelor de investigație*, pe care avântul cercetării istorice l-a provocat, fac ca pregătirea inițială să nu mai fie suficientă pentru abordarea unor probleme, care și prin natura și prin dimensiunile lor cer o pregătire mai circumstanțiată în domeniul *metodologiei cercetării* și al *tehnicii elaborării*. De aici, nevoia unei *atitudini științifice* față de munca de cercetare: simpla bunăvoință nu mai este suficientă.

Vremea lui: „serieți băieți!” — cel puțin în istorie — a trecut de mult. Istoria noastră, în liniile ei mari, este îndeajuns de bine cunoscută. Dar, în interiorul deosebitelor ei compartimente, gradul de elucidare a problemelor și, mai ales, de integrare a rezultatelor cercetării în așa fel încît să dea fiecărui proces un aspect în același timp conturat și diferențiat este foarte deosebit, mergînd de la tabloul luminos, rezultat al îmbinării preciziei detaliului cu ideile generale pînă la recunoașterea deschisă a ignoranței, ca rezultat al insuficienței izvoarelor, trecînd prin cunoașterea limitată și provizorie, care așteaptă brațe noi de lucru pentru a-i lărgi orizontul și adînci conținutul.

De aceea, pentru a umple golurile existente, a elucidata problemele rămase încă nelămurite, a explica nuanțat procesele istorice sau a *intemeia științific*

un procedeu didactic care să contribuie la perfecționarea învățămîntului istoriei, este nevoie de lucrări care să îmbrace un caracter științific indiscutabil, deoarece de stringența științifică, adică de stricta respectare a principiilor metodologice chemate să stea la baza desfășurării cercetării, depinde în cea mai mare măsură valoarea rezultatelor.

Ținînd seama de cele pînă aici spuse, să încercăm a înfățișa *criteriile* care trebuie să prezideze la alegerea unui subiect privind o problemă de istorie sau una de metodică, precum și *condițiile* cărora trebuie să li se conformeze *mersul* cercetării, pentru a răspunde exigențelor concepției științifice contemporane și a asigura temeinicia rezultatelor și a siluțiilor propuse.

Dar mai întii se impun două observații preliminare:

a) orice cercetare, oricît de modestă, își are utilitatea ei;

b) valoarea unei lucrări nu depinde de întinderea ei, ci de justa înțelegere a subiectului abordat, de *rigoarea metodică* cu care acest subiect a fost cercetat și de *noutatea* și *temeinicia* concluziilor pe care le-a desprins. Este bine să avem totdeauna în vedere aceste două principii, pentru a nu cădea victimă unor false impresii și considerente, care leagă valoarea unei cercetări de aspecte străine sau cel puțin exterioare adevăratului spirit științific.

Care sînt, deci, *criteriile după care se alege* subiectele ce formează obiectul cercetării istorice sau de metodică a istoriei?

Ele pot fi împărțite în două categorii: criteriul *subiectiv* și criteriul *obiectiv*.

Criteriul subiectiv este reprezentat prin *preferința personală* pentru un anumit subiect. Mai fiecare dintre noi a părăsit băncile Universității cu nostalgia unui subiect pe care ar fi vrut să-l trateze, dar pe care împrejurări neprielnice l-au împiedicat s-o facă. De aceea, dacă o împrejurare favorabilă ne pune în situația de a începe o cercetare științifică, primul gînd ne duce spre el și ne apucăm cu zel de lucru. Este, fără îndoială, un criteriu care favorizează o cercetare conștiincioasă, ca una ce izvorăște dintr-o pasiune capabilă a susține o cercetare, adesea deosebit de anevoioasă, pînă la ultimele ei limite, firește cu condiția ca pasiunea pentru problema luată în obiectiv să fie sprijinită de pregătirea necesară abordării ei la nivelul cerințelor metodologice în momentul începerii cercetării.

Dar preferința personală se poate îndrepta și spre un *interes nou*, adică pentru un subiect sau o problemă ce s-a impus atenției la un moment dat, fie ca rezultat al unei descoperiri documentare de natură a aduce o contribuție la lămurirea unei probleme, fie ca rezultat al unei *discuții* asupra unei chestiuni cu privire la care părerea interlocutorului era contradictorie, așa încît cel contrariat în părerea pe care o avea simte nevoia unei *intemeieri* a propriei sale păreri, plecînd la o nouă cercetare a întregii chestiuni. Aoeasta a fost, după propria mărturisire a autorului, geneza studiului: *Termeni slavi de plug în daco-română* al prof. P. Cănel.

În fine, criteriul subiectiv poate îmbrăca și forma *curiozității* pentru un subiect cu privire la care cineva nu are nici o idee formată, dar pe care, primind un îndemn, îl studiază pentru a vedea ce reprezintă în realitate acel subiect. Caracteristic în această privință este cazul lui Albert Grenier. Soli-

citat să scrie pentru colecția „L'évolution de l'humanité“ un volum intitulat *Le génie romain*, a început să lucreze din curiozitatea de a vedea ce este geniul roman. De aceea își începe lucrarea cu mărturisirea deschisă că el „ignorează cu desăvîrșire ce este geniul roman“ (p. 1), pentru ca abia la sfîrșitul lucrării (p. 464) să încerce a-l defini, după ce, însă, a desfășurat o cercetare istorică exemplar condusă.

Al doilea aspect, acela al criteriului obiectiv, joacă un rol mult mai însemnat în alegerea unui subiect.

Principalul criteriu obiectiv în alegerea unei teme de tratat este acela *de a umple un gol în literatura de specialitate*. În adevăr, cu tot numărul mare de lucrări ce apar, se face tot mai resimțită nevoia de a fi abordate unele aspecte importante ale dezvoltării istorice, care, cu toată însemnătatea lor, nu și-au găsit încă o tratare corespunzătoare. Avea dreptate istoricul francez S. Charlety, cînd, în 1934, scria în prefața primului volum apărut din colecția „Clio“ că în domeniul istoriei sînt încă „multe șantiere pentru care lipsesc brațele de muncă“. Pentru că și pînă astăzi există o problemă neglijată, aceea legată de cercetări îndelungate și complexe, care necesită intervenția mai multor discipline auxiliare și care, în unele cazuri, se pot termina — și citeodată se termină în chip efectiv — cu un *non liquet!* Or, tocmai temele acestei problemă neglijate sînt cele care necesită o abordare cit mai rapidă și mai stăruitoare. Astfel, în cadrul ei se pot întreprinde: *culegeri de documente pe probleme*; studierea unui *subiect complet netratat* monografic; reluarea unui subiect, ca rezultat al descoperirii de noi izvoare sau alcătuirea unor studii de sinteză, care să reprezinte o punere la punct, pe baza ultimelor cercetări, a stadiului unei probleme. Ce utilă ar fi, de exemplu, o culegere de documente referitoare la situația social-economică a țărănimii din Țara Românească sau din Moldova în secolele XIV—XVI; ce însemnătate ar avea un studiu complet asupra domniei lui Matei Basarab; cit de necesară ar fi o cercetare nouă asupra procesului de formare a statului feudal moldovenesc și cit este de resimțită nevoia unei puneri la punct, în cadrul unui studiu de sinteză, a stadiului de azi a problemei continuității, care să înfățișeze în chip sistematic datele de tot felul care dovedesc în chip neîndoielnic continuitatea!

Dar alături de criteriul principal, mai există și alte criterii obiective de alegere a subiectelor, ca, de exemplu:

— *gradul de eficiență în elucidarea altor probleme*. Sînt probleme-cheie, care, odată rezolvate, luminează alte probleme, ajutînd la rezolvarea lor, cum ar fi: condițiile în care s-a desfășurat cucerirea Daciei de către romani; raporturile între autohtoni și stăpînirea romană la începutul acesteia; o analiză exhaustivă și comparativ condusă a conținutului Diplomei cavalerilor Ioaniți; caracterele specifice ale feudalismului românesc; sensul exact al „legăturii“ lui Mihai; caracterul reformelor lui Constantin Mavrocordat și urmările aplicării lor etc. Fiecare dintre aceste subiecte ar putea constitui subiectul unei lucrări, care nu numai să contribuie la elucidarea temei, dar să constituie un punct de plecare pentru alte lucrări;

— *noutatea unei probleme* ridicate de apariția unui document care repune în discuție toate datele pînă atunci cunoscute. Așa este cazul diplomei mili-

tare descoperite la Gherla, care a schimbat cu desăvîrșire problematica genezei celor 3 Dacii și, ca o urmare, a opticii privind poziția Daciei în cadrul limesului danubian sau, și mai recent, al inscripției descoperite în anul 1965 în satul Grammeni (lângă vechiul Philippi), în Macedonia grecească, referitoare la moartea lui Decebal, care va repune în discuție problema sfîrșitului statului dac;

— *posibilitățile de informare*, adică accesul la bibliografia recentă sau la edițiile critice ale izvoarelor. În adevăr, în condițiile creșterii impetuoase a cercetărilor istorice în toate domeniile și, corespunzător, a numărului lucrărilor de specialitate, cunoașterea literaturii unui subiect și mai ales accesul la această literatură devine deosebit de dificil, chiar în condițiile organizării de către marile biblioteci a serviciului de împrumut și de microfilme. De aceea, apare ca mai ușoară cercetarea în cadru local și, drept urmare, creșterea preocupărilor privind istoria locală. Și trebuie să recunoaștem că lucrările de istorie locală s-au înmulțit în chip considerabil, iar Societatea își face un punct de onoare de a fi stimulat aceste cercetări, publicind un îndreptar periodic în acest sens, datorat profesorului Louis Roman și inserind în culegerea ei lucrările cele mai valoroase. Este, însă, necesar să precizăm că nu întotdeauna rostul cercetărilor de istorie locală este înțeles așa cum se cuvine, ele reducându-se prea adesea la o simplă acumulare de fapte care, firește, își au prețul lor, dar care, prin aceasta, reclamă un nou efort de integrare. Pentru că valorificarea practică și eficientă a cercetărilor de istorie locală rezidă în folosirea lor pentru conturarea și explicarea proceselor general-istorice, așa încît abordarea lor se cere făcută prin raportarea continuă la istoria generală;

— *gradul de pregătire tehnică* corespunzător cerințelor subiectului. În adevăr, sînt subiecte care necesită cunoașterea unor limbi, dat fiind că izvoarele principale sînt scrise în aceste limbi. Or, *fără a stăpîni temeinic limba izvoarelor* este un non-sens a aborda un subiect, pornind de la ideea că izvoarele se găsesc și traduse. Folosirea izvoarelor în textul original este o condiție sine qua non: sînt prea bine cunoscute exemplele de greșeli generate de folosirea în traducere a izvoarelor, pentru a mai insista.

Acestea sînt principalele criterii obiective de alegere a unui subiect. Fără a prejudicia asupra valorii criteriilor subiective, trebuie să recunoaștem că acceptarea celor obiective asigură lucrărilor, în cea mai mare parte a cazurilor, un grad sporit de însemnătate și de utilitate.

Superioritatea criteriilor obiective este tot atît de vizibilă și în cazul lucrărilor de metodică, unde preferințele personale joacă un rol și mai mare. Semnificativă, din acest punct de vedere, este lipsa de cercetări conduse cu rigoarea științifică necesară privind *problemele-cheie* ale metodicii, ca: lecția de istorie, tipologia lecțiilor de istorie, pregătirea profesorului pentru lecție, modalități de realizare a unui bun învățămînt istoric, valoarea informativă și formativă a studiului istoriei etc., a căror tratare necesită nu numai o experiență îndelungată, dar și o cunoaștere a bibliografiei respective și mai ales *experimente îndelungate*, efectuate la *clase deosebite*, cu *variația metodelor* în vederea depistării cît mai multor *aspecte posibile* și cu respectarea riguroasă a punctului de vedere specific disciplinei noastre. Pentru că, dacă

fiecare generație simte nevoia de a rescrie istoria, pornind de la nivelul atins de cercetarea istorică contemporană, apoi același lucru trebuie să se petreacă și cu metodică: *necesitatea revizuirii periodice a principiilor* care dirijează activitatea profesorului și a procedurilor folosite, în vederea adaptării lor la nivelul științei timpului, este o cerință obiectivă a progresului învățămîntului istoriei. Iar această cerință nu se poate realiza decît pe baza cercetării științifice mereu înnoite a problemelor de bază ale metodicii.

Pentru ducerea la bun sfîrșit a lucrărilor alese pe temeiul criteriilor mai sus-menționate, se cere ca activitatea de cercetare să respecte cîteva condiții, între care patru sînt mai de seamă:

a) *pregătirea prealabilă*, în sensul efortului de a înțelege cit mai exact și mai complet subiectul a cărui cercetare urmează a fi făcută. În acest scop, se impune o delimitare precisă a lui, pentru a se evita cercetări inutile în domenii ce nu au contingentă directă cu el; o stabilire a părților componente ale lucrării și, eventual, o discuție cu o persoană competentă, care să dea îndrumări de ordin metodologic;

b) *o îndelungată familiarizare cu materialul*, ca rezultat al parcurgerii repetate a tuturor surselor de informație, al efortului de a descoperi legături noi între fapte și, mai ales, de a găsi elementul central al problemei, acela în jurul căruia toate celelalte se grupează în chip firesc și de la care primesc lumina care le face înțelese. Aceasta înseamnă muncă răbdătoare, perseverență și, mai ales, fără grabă. Mulți se grăbesc din dorința de afirmare: a avea cit mai multe lucrări publicate înseamnă, pentru ei, a-și crea cit mai repede un nume științific, uitînd că valoarea științifică rezidă nu în numărul lucrărilor, ci în calitatea lor. Alții se grăbesc de teamă de a nu le-o lua altcineva mai înainte în același domeniu, uitînd că prioritatea cronologică nu este sinonimă cu valoarea științifică. Istoriografia cunoaște sub acest raport cîteva situații celebre de perseverență în cercetare, fără a ține seama de eventualitatea unei devansări. Așa, de exemplu, descoperirea, în 1917, a bazilicii subterane de lingă Porta Maggiore a provocat o eflorescență de studii, care, toate, încercau să explice această ciudată construcție, unică în felul ei. Atras de subiect, Jérôme Carcopino a început studiarea lui. Deși știa că, în același timp cu el, studia monumentul și unul dintre marii arheologi italieni ai timpului, Goffredo Bendinelli, care a și publicat un studiu întins încă din 1923, Carcopino și-a continuat netulburat cercetările pînă în 1927, cînd a publicat cartea rămasă și pînă azi fundamentală asupra chestiunii: *La basilique pythagoricienne de la Porte Majeure*. O situație și mai grăitoare în această privință o prezintă cartea istoricului italian Alfredo Passerini asupra cohortelor pretoriene. Lucra la ea de peste un deceniu și era aproape de sfîrșit cînd a apărut lucrarea fundamentală a lui Marcel Durry: *Les cohortes pretoriennes*. Cu o bună credință demnă de un mare învățat, el a recunoscut că lucrarea lui Durry era exhaustivă în plan sistematic și a renunțat să mai publice părțile din lucrarea sa care erau comune cu acelea ale istoricului francez. Dar cum acesta nu abordase anumite aspecte istorice și prosopografice ale subiectului, Passerini și-a publicat numai partea cuprinzînd aceste aspecte. Dar chiar și numai așa, ea reprezintă o lucrare istorică de prim ordin

și complementul indispensabil al cărții lui Durry. Iată de ce graba nu se justifică prin nimic;

c) *abordarea multilaterală a subiectului*, deoarece privit dintr-un singur unghi, el apare într-un anumit fel, deci unilateral: or, complexitatea procesului istoric, care reflectă complexitatea vieții, necesită considerarea lui din cât mai multe perspective;

d) *situarea în planul demonstrativ*, nu în cel simplu declarativ. Mai ales lucrările de metodică trebuie să respecte această cerință. Cercetarea se situează în plan demonstrativ atunci când înfățișează pas cu pas mersul experimentului; când *indică soluțiile practice* pe care acesta le-a sugerat, arătând, totodată, și obstacolele de care procedeele sugerate s-au lovit în decursul aplicării lor și ajustările ce s-au impus în vederea asigurării eficienței lor și, în sfârșit, când urmărește comparativ rezultatele obținute la clasă, în condițiile unei desfășurări normale a activității, pentru a se vedea superioritatea, adică eficiența sporită a noilor soluții propuse.

În felul acesta, dacă în alegerea subiectului lăsăm să prevaleze criteriile obiective, iar desfășurarea cercetării respectă câteva condiții esențiale, rezultatele cercetării vor fi superioare atât pe planul întemeierii lor științifice, cât și pe acela al utilității lor aplicative.